

Bajcsi Ildikó

A komáromi zsidóság identitásváltozása a két világháború között¹

ELŐZMÉNYEK

A Vág és a Duna mentén fekvő Komárom városában egyes feljegyzések szerint már a római időkben jelen volt a zsidóság.² A városban mindenesetre a 13. századtól folyamatosan élnek zsidók.³

A város önálló zsidó hitközsége a 18. század végén, 1791-ben alakult meg. Ekkorra már körülbelül 250 lélekszámú zsidó közösség élt Komáromban. Közéjük tartozott az Adler, Fleischmann, Fried, Kaufmann és Kohn család.⁴ A különböző atrocitások és a közösség folyamatos mozgása ellenére a zsidó lakosság lélekszáma folyamatosan növekedett Komáromban és környékén.

A 19. században a helyi közösségen belül újabb előrelépésekre került sor a kereskedelem, illetve a gazdaság területén. A fejlődést elősegítette dr. Schnitzer Ármin lipótszentmiklósi főrabbi működése, aki 1862-ben érkezett a városba.⁵

A Magyarország-szerte elismert Schnitzer életpéldája is jól mutatja a korabeli zsidóság alkalmazkodóképességét és a magyar kultúrához való asszimilációs hajlandóságát. Schnitzer ugyanis, amikor a városba került, még alig beszélt magyarul, Komáromban azonban tökéletesen elsajátította a magyar nyelvet. Ezt követően Magyarország egyik legképzettebb rabbijává és legnépszerűbb szónokává vált.⁶

A zsidóság 19. század végi fejlődését tükrözi a zsidó közösség lélekszámának a növekedése a városban. Raab Ferenc szerint a századforduló környékén már 125 család, vagyis 650 fő zsidó élt Komáromban.⁷ A zsidó lakosság polgári és politikai egyenjogúságáról rendelkező 1867. évi XVII. törvénycikk a komáromi zsidóság társadalmi, gazdasági és a politikai életben való érvényesülésére is jótékony hatással volt. További fontos lépésnek számított, hogy az 1895. évi XLII. törvénycikk értelmében az izraelita vallás egyenjogúvá

vált a többi vallással. A kulturális életben jelen lévő jótékony egyletek (Ahavath Ahim, Bickur Cholim, Chevra Kadisha) aktivitása, illetve a Komáromi Zsidó Ifjúsági Egylet 1909-es megalakulása is a zsidóság tevékeny jelenlétét igazolta a városban.⁸

Az első világháború vége a dél-szlovákiai, köztük a komáromi zsidóság számára is egy új korszak kezdetét jelentette, hiszen Komárom balparti részét az újonnan megalakult Csehszlovákiához csatolták. A város így elszakadva Magyarországtól és a település jobb parti részétől az első Csehszlovák Köztársaság határvárosává vált.

A SZLOVÁKIAI ZSIDÓSÁG IDENTITÁSDILEMMÁI A KÉT VILÁGHÁBORÚ KÖZÖTT

Az 1918–1920-as államváltozást követően körülbelül 355 ezer zsidó lakost csatoltak Csehszlovákiához. A Szlovákia területén élő 136 ezer fős zsidóság nagy része

¹ A tanulmány a Magyar Tudományos Akadémia által támogatott *Kötődések és értékválasztások a szlovákiai magyar társadalomban* című NP2026-HT-1/2026 számú Nemzeti Program keretén belül készült.

² Michela, Miroslav: *Komárom – Város a Határon. Útikalauz egy eltűnt zsidó közösség történetéhez*. Bratislava, Izraelská obchodná komora na Slovensku, 2015.

³ Bajcsi Ildikó: *Nemzetűség és őrségváltás*. Budapest, Múlt és Jövő, 2023.

⁴ Raab Ferenc: *A komáromi zsidók múltja és jelene*. Komárom, KFT Kiadó, 2000, 10.

⁵ Ehhez lásd Paszternák András – Paszternák Tamás: *Mozaikok a komáromi zsidóság történetéből*. Komárom, Komáromi Zsidó Hitközség, 2013, 52–79.; Raab i. m. 2000, 14.

⁶ A szepességi Hunsdorfbán (Hunfalva) született Schnitzer Ármin 25 éves rabbijelöltet 1861 decemberében hívta Komáromba a hitközség vezetése. Az 52 évig Komáromban működő rabbi az Országos Rabbi Egyesület elnöki pozícióját is betöltötte. Raab i. m. 2000, 14–15. Paszternák–Paszternák i. m. 2013, 52. Az *Egyenlőség* 1938. októberi írása azt is megjegyezte róla, hogy ő vitte be elsőként a magyar hitkönyvet a komáromi templomba. Ezenkívül „a vármegyénél kieszközölte, hogy a zsidóságra nézve megszégyenítő »zsidó eskü« egyszer s mindenkorra hatályát veszítse”. Erdődi Jenő (összeáll.): Komárom. *Egyenlőség*, 1938. 10. 13., 13.

⁷ Raab i. m. 2000, 15.

⁸ A legfontosabb komáromi zsidó személyek a *Komáromi Lapok* híradása szerint ekkor: Dr. Biringer Mór szülész, sebész és fogorvos, Haasz Adolf, a Hotel Vágduna Rt. elnöke, Fried Kálmán iparos, a Jótékony Egylet elnöke, dr. Lipscher Mór kórházi főorvos igazgató, Popper Dávid fakereskedő, Steiner Artúr, a Grand Kávéház tulajdonosa. *Uo.* 25–27.

asszimilálódott a magyarsághoz: az 1910-es népszámlálás alkalmával 78%-uk vallotta magát magyar anyanyelvűnek. A magyar–szlovák etnikai határ alatt pedig 100%-hoz közeli volt ugyanez az arány.⁹ Fentiek legfőbb okát a Karády Viktor nevéhez köthető asszimilációs társadalmi szerződés elmélete magyarázza. A dualizmus kori magyar elit és a magyarországi zsidóság között létrejött íratlan egyezség alapján a zsidóság magyarrá válásáért különféle gazdasági előnyökben részesült, illetve integrálódhatott a korabeli társadalomba.¹⁰

Magyarországon 1918-ban már az ország több részén voltak pogromok,¹¹ de Szlovákiában is előfordultak zsidóellenes megnyilvánulások az impériumváltás időszakában. Ahogyan azt Simon Attila is hangsúlyozza *Kettős szorításban* c. tanulmányában, „a korabeli szlovák közvélemény zsidóellenes magatartásának legfontosabb mozgatórugója az volt, hogy a jórészt magyar nyelvű felvidéki zsidóságra a dualizmus kori magyar állam magyarosító törekvéseinek hordozójaként tekintettek.”¹²

Az első Csehszlovák Köztársaság beiktatta a zsidó nemzetiség kategóriáját a népszámlálások alkalmával. Ennek egyik legfőbb célja az új államba került magyarsághoz asszimilálódott, ugyanakkor többes identitású – többnyelvű, izraelita vallású – zsidóság magyarságról való leválasztása volt. Mindez a korábbi magyarországi gyakorlathoz képest (ahol a népszámlálások során csak vallásilag különítették el az izraelitákat) újdonságnak számított.¹³ Az első Csehszlovák Köztársaságon belül tehát a zsidókérdés új identitásformák kontextusában formálódott. Ez a sajátos identitásváltozás a zsidók disszimilációját célozta, vagyis a zsidó etnikai, nemzetiségi öntudat megerősítésében jelentkezett.¹⁴ Kovács Éva szerint az új identitásformát a cionizmus befolyásolta, amelyen belül a zsidóság anyanyelve a magyar maradt, míg a nemzeti érzés már Erec Izraelhez kötődött.¹⁵ Ugyanakkor az államalapító T. G. Masaryk kérdésben elfoglalt álláspontja szerint a közép-európai zsidóság számára a nemzetépítés lehetőségét az új zsidó állam mellett a versailles-i rendszer

keretei közt kialakult nemzetállamok jelenthették.¹⁶

Mindemellett az államhoz való lojalitás, amely már a dualizmus időszakában a magyarországi zsidó identitás részévé vált, az államváltást követően továbbra is befolyásolta a dél-szlovákiai zsidó közösség önmeghatározását. A csehszlovák állam által felkínált érvényesülési lehetőségek ugyanis sokakat vonzottak, és az asszimiláció (vagy disszimiláció) felé vezettek a zsidó lakosságot.¹⁷ Kovács Éva „közvetítési kényszerként” definiálja ezeket az előnyöket, amelyek közé például az illetőség és az állampolgárság megszerzését, a munkalehetőségeket, az iskoláztatásnak a nemzetiségi bevalláshoz való kötését sorolja.¹⁸ Vagyis az 1918–1920-as államváltást követően a statisztikai adatok az Osztrák–Magyar Monarchiából Csehszlovákiába került zsidóság akkulturációját mutatták.¹⁹

Fentiek következtében a Trianon előtt magyar anyanyelvűvé vált zsidóságból és leszármazottaikból szerveződő szlovákiai zsidó közösség nagyobb része 1921-ben és

⁹ Ezt mutatja az is, hogy az 1910-es népszámlálás során 78%-uk sorolta magát a magyar anyanyelvűek közé. Simon Attila: *Kettős szorításban*. A dél-szlovákiai zsidóság Trianon és Auschwitz között. *Fórum Társadalomtudományi Szemle*, 2014/4, 3.

¹⁰ Uo. 1. Karády Viktor: *Zsidóság, modernizáció, polgárosodás (Tanulmányok)*. Budapest, Cserépfalvi, 1997.

¹¹ Kádár Gábor – Vági Zoltán: *Forradalmak kora: antiszemita pogromok és atrocitások 1918-19-ben*. Társadalmi Konfliktusok Kutatóközpont, http://konfliktuskutato.hu/index.php?option=com_content&view=article&id=145:forradalmak-kora-antiszemita-pogromok-es-atrocitasok-1918-19-ben-&catid=15:tanulmányok (Utolsó letöltés: 2026. 08. 05.)

¹² Simon i. m. 2014, 4.

¹³ Bajcsi i. m. 2023, 8.

¹⁴ Disszimiláció alatt valamelyik nép közé beolvadt idegen személyeknek az érzelmi visszatérését értjük őseik népéhez. Disszimiláció szócikk. A magyar nyelv értelmező szótára, 1959–1962. *Magyar Tudományos Akadémia Nyelvtudományi Intézete (szerk.): A magyar nyelv értelmező szótára. I-VII. kötet*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1959-1962. <https://www.arcanum.hu/hu/online-kiadvanyok/Lexikonok-a-magyar-nyelvertelmezo-szotara-iBE8B/> (Utolsó letöltés: 2026. 04. 22.)

¹⁵ Kovács Éva ugyanakkor a szlovákság irányába induló asszimilációt inkább integratív jellegűnek tekinti, mely az két világháború közti két évtized rövidsége miatt sem jelenthetett kulturális vagy társadalmi közösséget. Kovács Éva: *Felemás asszimiláció. A kassai zsidóság a két világháború között (1918–1938)*. Somorja–Dunaszerdahely, Fórum Kisebbségkutató Intézet, 2004, 123.

¹⁶ Fedinec Csilla – Szarka László: A kárpátaljai cionista mozgalom sajátosságai. In: *A valóságos és a virtuális zsidó Kárpátalja. Zsidók Kárpátalján. Történelem és örökség a dualizmus korától napjainkig*. Szerk. Bányai Viktória – Fedinec Csilla – Komoróczy Szonja Ráhel. Budapest, Aposztróf Kiadó, 2013, 165–172.; Balogh Iván: A valóságos és virtuális zsidó Kárpátalja. *Regio* 2014/2, 246–257.

¹⁷ Komoróczy Géza a *Zsidó Szemle* korabeli cikkeivel jól érzékelteti a kérdés zsidó közösségen belül is jelenlévő sok szempontúságát. Ehhez lásd Komoróczy Géza: *A zsidók története Magyarországon II.*, 2012, 415–416.

¹⁸ Kovács i. m. 2004, 15.

¹⁹ Az akkulturáció a különböző kulturális identitású csoportok együttélése következtében azt a folyamatot jelöli, amelynek során társadalmak vagy csoportok kényszerből vagy önként egy másik közösség bizonyos sajátosságaihoz asszimilálódnak. Ennek következtében egy új kulturális minta alakul ki. Mint a kulturális antropológia szókinsének része, az akkulturáció a kulturális érintkezésnek olyan folyamatait jelöli, amelyek során társadalmak vagy csoportok, akár akarattal, akár nem, egy másik társadalom vagy csoport bizonyos sajátosságaihoz asszimilálódnak. Akkulturáció szócikk. Erdélyi Magyar Adatbank 1999-2020. *Erdélyi Magyar Adatbank*. <http://tarstudsztar.adatbank.transindex.ro/?szo=ioi> (Utolsó letöltés: 2026. 04. 22.)

1930-ban, a két csehszlovákiai népszámlálás során zsidó, illetve csehszlovák nemzetiségűnek vallotta magát.²⁰ Az 1921-es csehszlovákiai népszámlálás szerint Szlovákiában összesen 135.918-an vallották magukat zsidó nemzetiségűnek, s mindössze 16%-uk sorolta magát a magyar nemzetiségűek közé.²¹ Az 1930-as csehszlovák népszámlálás alapján viszont az 1910 előtt magyar anyanyelvűvé vált izraeliták 53%-a zsidó nemzetiségűnek, 32%-a csehszlováknak és mindössze 9%-a vallotta magát magyar nemzetiségűnek Szlovákiában.²²

A statisztikai adatok ugyanakkor a zsidó nemzetiség mellett nem adtak számot arról, hogy a dél-szlovákiai zsidók, főként a magyar többségű kisvárosokban, így Komáromban is megtartották magyar kulturális identitásukat és magyar anyanyelvűek maradtak.

Mindenesetre az állami lojalitás és a nemzeti identitás dilemmája a többes kötődésű zsidó közösséget keresztény magyar sorstársa-hoz képest nagyobb mértékben érintette. Ez pedig természetesen összefügg azzal is, hogy milyen politikai csoportosulásokon belül különültek el az izraeliták az országban.

A KOMÁROMI ZSIDÓSÁG HELYZETE A KÉT VILÁGHÁBORÚ KÖZÖTT

Komáromban az 1919-es népszéíráás, amelyen belül külön kategóriaként még nem szerepelt a zsidó nemzetiség, 2018 fő, az 1921-es népszámlálás pedig már 2253 fő zsidó lakost számlált.²³ „A négyéves véres háború következtében a helyi hitközség főrabbi nélkül maradt, de a vallási élet nem szűnt meg. A zsidók létszáma 2250 fő” – írja Raab.²⁴ A korabeli antiszemita megnyilvánulások Komáromot csak kisebb mértékben érintették, a többségében neológ hitközséghez tartozó zsidó közösség életének társadalmi és hitéleti vonatkozásaiban viszont komolyabb változások következtek be az államváltozás során. Ide tartoztak például a neológok Budapesttel való kapcsolattartásának a nehézségei, vagy a Komárom-Újvárosi ortodox közösség balparti városrészben megtartott szertartásainak való részvétel problémája.²⁵

A Csehszlovákiához csatolt komáromi zsidó közösség életlehetőségeit, illetve további fejlődését ugyanakkor nagyban segítették a csehszlovák állam liberális-demokratikus keretei. A város gazdasági fejlődésében továbbra is nagy szerepet játszottak a zsidók: „Az 1929-es adatok alapján a helyi ipari termelés 68%-a magyar, 27%-a zsidó, 5%-a cseh vagy szlovák

kézben volt”.²⁶ Itt érdemes kiemelni azoknak a vállalkozóknak a nevét, akik egyúttal fontos szerepet töltek be a helyi hitközség életében. Fried Jenő nagykereskedő, Kincs Izidor porcelánkereskedő a zsidó hitközség elnökségének is fontos tagjai voltak.²⁷

A két világháború közötti fellendülés a helyi zsidóság közösségi és kulturális életében szintén megmutatkozott. Számos bővítésre és építkezésre (szertartási helyiségek kialakítása, temető bővítése, ravatalozó és az Eötvös utcai lakóház megépítése) került sor ebben az időszakban. A kulturális élet területén ki kell emelni a Debóra Nőegylet mellett a Chevra Kadisha szentegylet közösség-szervező tevékenységét. Mindemellett különféle cionista szervezetek is létrejöttek ebben az időszakban. Ide tartozott a cserkészetre emlékeztető és zsidó életre fókuszáló baloldali cionista Hasomer Hacair, vagy a sportegyesületként működő Makabi Hacair, amelyek különféle sportprogramokat szerveztek a városban. A cionizmus népszerűségét az is jól mutatja, hogy „az országos szinten tevékenykedő cionista orientáltóságú Zsidó Párt a helyi lakosság körében nagy támogatottságnak örvendett. A választásokon mintegy 700 szavazatot kapott. A többi szavazat szétszóródott a magyar kistermelők pártja és a szociáldemokraták között”.²⁸

²⁰ Simon Attila: *Magyar idők a Felvidéken 1938–1945. Az első bécsi döntés és következményei*. Budapest, Jaffa Kiadó, 2014, 194.

²¹ Ungváry Krisztián: *A Horthy-rendszer és antiszemitizmusának mérlege – Diszkrimináció és társadalompolitika Magyarországon, 1919–1944*. Budapest, Jelenkor Kiadó Kft., 2016.; Szeghy-Gayer Veronika: *Jewish Representatives of the Hungarian Political Opposition in Interwar Slovakia. The case of Prešov and Košice. Judaica Bohemiae* 2020/4, 33–34. Az 1921-es népszámláláskor az egész országban, tehát a 13 612 424 lakosú Csehszlovákiában 358 342 izraelita vallású lakosból 190 856 személy vallotta magát zsidónak. Kovács i. m. 2004, 28.

²² Szeghy-Gayer i. m. 2020, 33–34.

²³ *Československá statistika, Svazek 9. Sčítaní lidu v republice Československé ze dne 15. února 1921.* (Díl 1.) Praha, Státní úřad statistický, 1924, 98–99.

²⁴ Raab i. m. 2000, 28.

²⁵ Komárom-Újvárosban 1920-ban 153 zsidó személy élt. Lásd Michela, Miroslav: *Komárom – Város a Határon. Útikalauz egy eltűnt zsidó közösség történetéhez*. Bratislava, Izraelská obchodná komora na Slovensku, 2015, 63.

²⁶ Uo. 65.

²⁷ Szalai Erika: Vizuális mementó az elpusztított komáromi zsidókra. *Felvidék.ma*, <https://felvidek.ma/2024/06/14/vizualis-memento-az-elpusztitott-komaroni-zsidokra/> (Utolsó letöltés: 2026. 05. 10.)

²⁸ Michela i. m. 2015, 69. A Prága központú cionista mozgalom a fiatal nemzedéket célozta meg, akik gyakran a cserkészmozgalmon belül tevékenykedtek. A szerveződés az önálló zsidó állam megeremtését, új zsidó nemzeti identitás kialakítását tűzte ki legfőbb

Mind a neológ, mind az ortodox vallási közösség tekintetében említést érdemelnek azok a személyek, akik jelentősen hozzájárultak a közösség aktív tevékenységéhez. A városban a fent említett Schnitzer főrabbit olyan fontos személyek követték pozíciójában, mint Krausz Mór vagy Wallenstein Zoltán, illetve a bátorkeszi származású Waldmann Ernő, aki végül Auschwitzban halt meg 1944-ben.²⁹ Azonban nemcsak a neológ vezetőkről érdemes említést tennünk, hiszen ebben az időszakban fellendült az ortodox irányzat is a városban, amelynek 1922-ben már majdnem 700 tagja volt. Ez többek között az utolsó főrabbinak, Lefkovics Józsuának volt köszönhető, aki elismert személyiségként „saját jesivát, vallási »főiskolát« alapított, amelyben 25 szegény családból származó diák tanult. A rabbi életútja az oswiecimi táborban ért véget 1944-ben”.³⁰ A fent említett Fried Jenő pedig nem csupán a hitközség elnöki tisztségét töltötte be több alkalommal, de a magyar kultúra szempontjából kulcsfontosságú komáromi Jókai Egyesület alelnöke is volt.³¹

A helyi zsidóság két háború közötti sikerfolyamatait minden bizonnyal befolyásolta a keresztény-zsidó jóviszony Komáromban. A felekezetek között fennálló kiegyensúlyozott kapcsolatot például jól mutatja a Szent-Benedek-rendi főgimnázium ünnepsége a komáromi

zsidó templomban 1938 nyarán. A bencés diákok országos szövetségének megalakulása alkalmából „Wallenstein főrabbi rendkívüli hatású ünnepi beszédet mondott. Dr. Wallenstein elmondotta, hogy a Szent Benedek-rend tanítói sohasem tettek különbséget ember és ember között, nem hirdettek faji előítéletet és nem homályosították el a Szentírás szavait. A főrabbi beszéde nagy hatást keltett”.³² De 1938 júniusában a komáromi izraelita templomban megtartott esküvőn megjelentek személye is utalt a keresztények és a zsidók békés együttélésére a városban: „A templomot zsúfolásig megtöltötte felekezeti különbség nélkül a város színe-java” – írta a lap.³³

A KOMÁROMI ZSIDÓSÁG IDENTITÁSA AZ ELSŐ CSEHSZLOVÁK KÖZTÁRSASÁGBAN

Bár a komáromi zsidóság körében is megfigyelhetőek voltak a számbeli változások, a helyi közösség nagy része az államváltozásokat követően továbbra is magyar anyanyelvű és érzelmű volt. Ezt mutatják az 1921-es népszámlálás adatai, amely szerint míg a helyi izraelita közösségen belül az érsekújvári zsidóság 69,7%-a, Pozsonyban pedig 34,24%-a, addig Komáromban a zsidóságnak mindössze 5,7%-a választotta a zsidó nemzetiségű kategóriát.³⁴

„Komárno izraelita vallású népessége (2253 lélek) kezdetben idegenkedett e kategóriától: 1921-ben mindössze 128-an vallották magukat zsidónak. Az 1930-as népszámlálás is mindössze 653 zsidó nemzetiségűt talált, az izraelita vallásúak kétharmada tehát vagy a csehszlovák, vagy a magyar nemzetiségűek csoportját gyarapította” – állapította meg Kovács Éva tanulmányában.³⁵ Ráadásul a komáromi zsidó lakosság egyharmada – a fent említett országos tendenciáktól eltérően – 10 évvel az államváltást követően is magyar-ként definiálta magát.³⁶

A komáromi zsidóság magyar identitásának megőrzésére utalnak azok az 1938-as visszacsatolást követően az országos zsidó sajtóban megjelent újságcikkek is, amelyek a csehekkel való együttműködés vádjával szemben a helyi zsidóság magyarsághoz való hűségét hangsúlyozták. Ezt igazolja például az *Egyenlőség* 1938. október 18-i számában Hajnal Oszkárnak, a komáromi hitközség érdemes elnökének az írása, aki szerint az „ókomáromi izraelita hitközség” a csehek többszöri felszólítására sem volt hajlandó komárnói izraelita közösségnek nevezni magát, majd azt is hozzátette, hogy „az ókomáromi zsidóságnak 95%-a kereskedő, kik a megszállás folytán csaknem teljesen tönkrementek, mert elvesztették hinterlandjukat”. Emellett a cikk dr. Waldmann

céljának. Kovács i. m. 2004, 28.

²⁹ Dr. Wallenstein Zoltán főrabbit 1921-ben választották meg, ő 1923-tól Pécssett működött. Krausz Mór pedig 1931. április 19-én hunyt el 68 évesen, miután 32 évig volt a magyar zsidóság lelki vezetője Komáromban. Erdődi Jenő (összeáll.): Komárom. *Egyenlőség*, 1938. október 13., 13.

³⁰ Uo.

³¹ Az egyesületről bővebben ld. Szlovákiai Magyar Adatbank. *A csehszlovákiai magyarok lexikona Csehszlovákiai megalakulásától napjainkig*. <https://adatbank.sk/lexikon/jokai-kozmuvelodesi-es-muzeum-egyesulet/> (Utolsó letöltés: 2026. 05. 10.)

³² A Szent Benedek-rend növendékeinek ünnepsége a zsidó templomban. *Egyenlőség*, 1938. június 23., 15.

³³ Hírek. *Egyenlőség*, 1938. június 30., 15.

³⁴ Szeghy-Gayer i. m. 2020, 36.

³⁵ Kovács Éva: A határ és a „házassági piac” Komáromban 1900–1940. In: *Léptékváltó társadalomtörténet. Tanulmányok a 60 éves Benda Gyula tiszteletére*. Szerk. K. Horváth Zsolt – Lugosi András – Sohajda Ferenc. Budapest, L'Harmattan Kiadó, 2003, 373–374. Az 1921-es népszámlálás alkalmával a 17715 fős Komáromban az összlakosságnak mindössze 0,72%-a vallotta magát zsidó nemzetiségűnek. Szeghy-Gayer i. m. 2020, 35. Az 1930-as népszámlálás egyébként 2001 izraelita vallású lakost talált a településen. *Československá statistika, Svězek 89. Sčítání lidu v republice Československé ze dne 1. prosince 1930*. (Díl 1.) Praha, Státní úřad statistický, 1934, 100–101.

³⁶ Bajcsi i. m. 2023, 25.

Ernő komáromi főrabbi nemzeties beszédére utalva hangoztatta annak hazafias magatartását. Az írás szerint a rabbi ugyanis „jom-kippur napján a magyar nemzeti zászlókkal gyönyörűen feldíszített templomban izzó magyar hazafiságtól áthatott, lángoló lelkesedésű szónoklatot tartott, mely városszerte a legnagyobb feltűnést keltette”. Ezt követően állítólag a „járási főnök” még aznap magához rendelte Waldmannt és „közölte vele, hogy ezért a lelkes magyar beszédért nincs módjában, hogy személyes biztonságáért ezután szavatoljon”.³⁷

A vallási vezetőség mellett a város más prominens zsidó származású tagjairól is megjelentek hasonló hangvételű cikkek a korabeli sajtóban. A visszacsatolást követő hónapokban például az *Egyenlőség* azt írta, hogy a felvidéki magyar hűség napról napra bebizonyosodik. Ennek kapcsán a komáromi városi kórház munkatársainak önfeláldozó munkáját emelte ki: „dr. Singer Dezső kórházigazgató meg tudta akadályozni, hogy a csehek az ágyakat, kötszert és műszereket elvigyék” – írta.³⁸

Az országos zsidó sajtó egyébként más esetekben említést tett a csehszlovák állam részéről a felvidéki, illetve a komáromi magyar zsidókat ért diszkriminatív intézkedésekről. Az *Egyenlőség* például felvidéki cseh rádiók „magyarellenessé szitkozódásairól” is beszámolt. Majd azt is hozzátette, hogy mindez azért történhetett meg, mert „a magyar anyanyelvükhöz és magyar szellemiségükhöz mindhalálig

ragaszkodó felvidéki zsidók lelkében szent egységbe olvad össze a magyar Nemzeti Imádság és az ősi-héber fohász”. Ebben pedig példaértékűnek tekintette a komáromi zsidóság nemzetileg hűséges magatartását.³⁹

De a helyi zsidóság hazafias magatartására irányította a figyelmet az *Egyenlőség* egyik, 1938. októberi cikke is. Eszerint például 1926 júliusában Löwinger Sándor kereskedőt a komáromi bíróság kétheti fogságra ítélte, mivel a határon tíz *Egyenlőség* lapot csempésztett át, „mely lap köztudomás szerint a magyar irredenta egyik eszköze” volt. Egy másik esetben pedig dr. Wallenstein Zoltán példáját hozta fel a lap a komáromi zsidóság védelmében. A főrabbi Komáromban élő szüleinek állítólag még a várost is el kellett hagyniuk fiuk hazafias cikkei miatt. Végül az írás arra is rámutatott, „hogy milyen eszközökkel dolgoztak a csehek a magyar zsidók ellen, akiket megtámadtak magyarságukban, megsebeztek zsidóságukban és akikkel szemben csak egy politikájuk volt: gyengíteni őket és általuk a magyarságot, melyhez tartoztak”.⁴⁰

A *Magyar Zsidók Lapjának* 1939. januári cikke ugyanakkor arról számolt be, hogy 1930. december 1-jén Komárom utcáin „Zsidó, fizess!” feliratú plakát jelent meg a propagandaminisztérium kiadásában. A pozsonyi propagandaszervek arra hívták fel a helyi zsidóság figyelmét, hogy azok az 1930-as népszámlálás során ne vallják magukat magyarnak, hiszen Magyarországon zsidóüldözés

folyik. A cikk szerint az eset miatt azonnal összeült a helyi hitközség Fried Jenő hitközségi elnök vezetésével.⁴¹ A lap február 3-i írásában pedig már arról adott számot, hogy Fried ellenfalragaszt is kiadott az ügy érdekében.⁴² Hangsúlyozták, hogy a komáromi zsidó hitközség mindvégig magyar volt, mindezt pedig a helyi hitközség elnökének a szavaival támasztotta alá, aki a csehszlovák tanfelügyelőhöz a következőket intézte: „Uram, a mi hitközségünkben nincs egyetlen ember sem, aki az államnyelvet tudná, nem szükséges tehát, hogy a lelkész ismerje azt”. Az esetet állítólag csehszlovák részről különféle retorziók követték. Ennek során a már említett Waldmann Ernő rabbi fizetéséhez például nem kapott állami hozzájárulást, budapesti diplomáját pedig nem nosztrifikálták.⁴³ A *Magyar Zsidók Lapja* mellett, a második zsidótörvény bejelentése után a szlovákiai magyar anonim zsidók által kiadott *Igazságot a felvidéki zsidóságnak!* című kiadvány is említést tett az esetről. Az írás szerint a zsidó hitközség a felhívásra a következő határozattal válaszolt: „Mi nem kérünk és nem fogadunk el leckét abban, hogy milyen magyarok legyünk. A mi komáromi zsidó templomunk 48 hősi halottat mutat fel a márványlapján. Ez a márványlap a mi vitézi székünk. Az ízléstelen, átlátzó tendenciájú plakátot visszautasítjuk! Mi, akik zsidó vallásúak vagyunk, tudjuk, hogy mi a kötelességünk a népszámlálásnál. Nem fogunk megtántorodni. Komárom, 1930. december 2. A komáromi illetőségű zsidók. Fried Jenő sk. hitközségi elnök.”⁴⁴ Egyébként az

³⁷ Komárom. *Egyenlőség*. 1938. október 13., 3.

³⁸ Nehéz órában. *Egyenlőség*, 1938. november 24., 1. Az *Ujság* c. lap hasábjain 1939 márciusában megjelent írás ugyancsak számos példával támasztotta alá a felvidéki magyar zsidóság nemzethű magatartását Gürtler Dénes parlamenti képviselő zsidójavaslat kapcsán felmerült közbeszólására reagálva. Tévedni Emberi dolog! *Ujság*, 1939. március 16., 5.

³⁹ A kassai zsidó diákok. *Egyenlőség*, 1938. október 13., 10.

⁴⁰ Az *Egyenlőség* üldözése. *Egyenlőség*, 1938. október 6., 5.

⁴¹ A hűség dokumentumai. *Magyar Zsidók Lapja*, 1939. január 26. 7.

⁴² A felvidéki zsidóság védelmében. *Magyar Zsidók Lapja*, 1939. február 3., 2.

⁴³ Uo. 1.

⁴⁴ *Igazságot a felvidéki zsidóságnak! (A szlovákiai magyar nyelvű zsidóság harca a magyar érdekekért és kultúráért.)* Budapest, k. n., 1939.

említett kiadvány számos helyi példával támasztotta alá a komáromi és a környékbeli zsidóság magyar kisebbséggel való azonosulását. Ide tartozott például, hogy a nagymenyi zsidóság gyermekei az egész csehszlovák érában kizárólag saját, magyar tannyelvű elemi iskolát látogattak. További példát jelentett, hogy 1933-ban Komárom város tekintélyes zsidó személyisége, a fent említett Fried Jenő volt az előmozdítója a Keresztényszocialista és a Magyar Nemzeti Párt, valamint a Magyar Gazdasági és a Zsidó Párt egységes nemzeti csoportja megalakulásának.⁴⁵ Ugyanakkor *A Magyar Zsidók Lapja* 1939. február 3-i számában szintén arról számolt be, hogy 1923-ban a hitközség egykori elnöke körlevélben hívta fel a helyi zsidóság figyelmét, „hogy ne alakítson a városi választásokra zsidó pártot, hanem álljon a »Magyar Jogpárt«, az első magyar politikai szervezet mellé”.⁴⁶

Egyébként a komáromi zsidóság iskolalátogatási szokásai is a helyi közösség erős magyar identitására utalnak, vagyis a komáromi zsidók nemzeti identitásának megtartásáról árulkodnak. Az ortodox közösség ugyanis a csehszlovák iskola létrehozásának prágai felhívására „azt válaszolta, hogy soha nem volt önálló iskolájuk és nincs azzal semmi baj, hogy a gyerekek a magyar iskolát látogatják” – fogalmazta meg Miroslav Michela.⁴⁷ A zsidó gyerekek – más diákokhoz hasonlóan – továbbra is az 1893-ban megépült helyi iskola látogatói voltak. A hitvallásnak tehát ebből a szempontból egyáltalán nem volt jelentősége a városban. Ugyanakkor hozzá kell tenni, hogy az érvényesülés érdekében egyes zsidó szülők már az újonnan

létrejött csehszlovák iskolákba íratták gyermekeiket.

Mindemellett Kovács Éva meglátásai sem szólnak a komáromi zsidóság asszimilációja mellett, hiszen a csehszlovák demokratikusabb politikai környezet ellenére a helyi zsidóság vegyes házasságra való hajlandósága zártabb lett.⁴⁸

ÖSSZEGZÉS

Az 1918-20-as államváltást követően a Magyarország területétől elcsatolt dél-szlovákiai zsidóság jórésze a dualizmus időszakában a magyarsághoz asszimilálódott. A liberális-demokratikus alapon létrejött Csehszlovákia olyan politikai és társadalmi kereteket teremtett, amelyek új identitásminták kialakulását tették lehetővé a zsidóság számára. A csehszlovák népszámlálások alkalmával beiktatták a zsidó kategóriát, amelynek egyik legfőbb célja a zsidóság magyarságról való leválasztása volt. A zsidók disszimilációját ugyanakkor nagyban befolyásolta a cionizmus is, amely a helyi zsidóság etnikai, nemzetiségi öntudatának a megerősítését célozta. Mindenesetre a dualizmus időszakában kialakult asszimilációs hajlandóság mellett a csehszlovák államhoz való lojalitás alakulását jelentős mértékben befolyásolták azok a társadalmi, gazdasági és politikai érvényesülési lehetőségek, amelyeket az új állam kínált a zsidó lakosság számára. Mindezek következtében az 1930-as népszámlálási adatok alapján a szlovákiai zsidóságnak már mindössze 9%-a vallotta magát magyar nemzetiségűnek. Az állami lojalitás és a nemzeti identitás közötti feszültség ugyanakkor a többes kötődésű zsidó közösséget jóval erőteljesebben

érintette, mint a magukat egyértelműen magyarnak valló keresztény lakosságot.

Ugyanakkor a dél-szlovákiai zsidók többsége a magyar többségű kisvárosokban, így Komáromban is megtartotta magyar kulturális identitását, illetve anyanyelvét. A trianoni döntés értelmében Csehszlovákiához került balparti városrészben ugyanis még az 1930-as népszámlálás alkalmával is mindössze 653 személy vallotta magát zsidó nemzetiségűnek, a lakosságnak pedig – az országos arányoktól eltérően – körülbelül egyharmada továbbra is magyar-ként határozta meg magát.

Az 1938-as visszacsatolást követően a felvidéki zsidóság magyarsághoz való hűtlenségének vádjával szemben az országos zsidó sajtóban megjelent cikkek is a komáromi zsidók kulturális magyar identitását igazolták. Miközben a cionizmus is nagy népszerűségnek örvendett a városban, a helyi hitközség kiemelt személyiségeinek a két háború közötti magatartása, illetve a komáromi zsidó közösség iskolalátogatási szokásai a helyi zsidók magyar identitásának a megtartását mutatják.

Mindezzel együtt – a magyarországi zsidóság nagy részéhez hasonlóan – a komáromi zsidók jelentős része (kb. 90%-a) is holokauszt áldozatává vált. A hazatérők nagy része pedig az 1940-es évek második felében elhagyta szülőföldjét.

⁴⁵ Uo. 20.

⁴⁶ A felvidéki zsidóság védelmében. *A Magyar Zsidók Lapja*, 1939. február 3., 2.

⁴⁷ Michela i. m. 2015, 66.

⁴⁸ Kovács i. m. 2003, 13.